

Життя святих, укладені на Святій Горі Афон та українська агіографічна традиція

У статті висвітлюється важлива подія в сучасній українській духовній культурі – вихід Житій святих, укладених на Святій Горі Афон, українською мовою. Укладачем цього видання є ієромонах Макарій з монастиря Симонопетра на Афоні. Крім того, у дослідженні розглядається українська агіографічна традиція від преп. Нестора Літописця та його співавторів до святих Димитрія Ростовського та Філарета (Гумілевського), архієпископа Чернігівського.

Ключові слова: життя святих, християнство, агіографічна традиція, українська культура, духовна культура.

Natalia Mekh

Lives of the saints concluded on Mount Athos and ukrainian hagiographic tradition

The article highlights the important event in modern Ukrainian spiritual culture - output Lives of the Saints entered the Holy Mount Athos, Ukrainian. This publication is compiled Fr Macarius of Simonopetra on Mount Athos.

The adoption of Christianity - is, without exaggeration, a landmark integrative and unifying event for the entire Slavic world, which enabled the Kiev State to enter the circle of Christian civilization, to become part of their intellectual and spiritual heritage.

Because Christianity «Ukraine was able to also join the rich heritage of ancient culture, which was the successor Byzantium. In addition, after the adoption of Christianity eastern Slavs experienced the cultural influence Bulgaria, which carried through Rus-Ukraine contacts with Byzantium».

Literature, who came to our land of adoption of Christianity contributed to the creation of our own original literature that «odds first in Bulgarian translation and processing of increasingly processed scribes and obty-rayuchys incontinal use, gaining more and more distinct local features, remove some details took while others and thus gradually included an integral part in our literature».

In addition, the study examined Ukrainian hagiographic tradition of the teacher: Nestor the Chronicler and his collaborators to St. Demetrius Rostovsky and Filaret (Gumilevsky), Archbishop Chernigovsky.

Key words: Lives of the Saints, Christianity, hagiographic tradition of Ukrainian culture, spiritual culture.

Наталя Мех

Жития святых, составленные на Святой Горе Афон и украинская агиографическая традиция

В статье освещается важное событие в современной украинской духовной культуре - выход Житий святых, составленных на Святой Горе Афон, на украинском языке. Составителем этого издания является иеромонах Макарій из Симонопетра на Афоне. Кроме того, в исследовании рассматривается украинская агиографическая традиция от преп. Нестора Летописца и его соавторов до святителей Димитрия Ростовского и Филарета (Гумилевского), архиепископа Черниговского.

Ключевые слова: жития святых, христианство, агиографическая традиция, украинская культура, духовная культура.

Прийняття християнства – це, без перебільшення, епохальна інтегративна та об'єднавча подія для всього слов'янського світу, що дала можливість Київській державі увійти в коло країн християнської цивілізації, стати частиною їх інтелектуального і духовного надбання.

Християнство як релігійна система «докорінно змінила хід розвитку державності, духовності і культури східних слов'ян, всього їхнього суспільно-політичного життя. Вона мала не лише суто релігійні, а й нерелігійні наслідки. Християнство прийшло в Русь-Україну не лише як релігія, але і як нові культура, мораль, цивілізація.

Завдяки його прийняттю Київ став одночасно і політичним, і релігійним центром середньовічної Русі-України. Причому міжнародний авторитет Києва з часом настільки зріс, що його стали порівнювати із «священним градом» Єрусалимом та з «новим Єрусалимом» – Константинополем. ... Через християнство Україна отримала змогу також прилучитися до багатой спадщини античної культури, спадкоємицею якої була Візантія. Крім того, після прийняття християнства східні слов'яни відчували на собі культурний вплив Болгарії, через яку здійснювалися контакти Русі-України з Візантією»¹.

Праведні труди святих Рівноапостольних Кирила та Мефодія дали можливість познайомити слов'янські народи із візантійською агіографією. А їхні учні «започаткували оригінальну слов'янську агіографічну традицію яскравими життями самих святих перекладачів. Незабаром після Хрещення Київської Русі народжується й давньоруська агіографія. Уже у Повісті минулих літ (2-ї пол. XI ст.) преп. Нестор Літописець та його співавтори виступають як агіографи, ставлячи в один ряд із давніми християнськими святими своїх видатних співвітчизників: передусім преп. Антонія (це життє не збереглося) та преп. Феодосія Печерських, а також перших руських страсотерпців свв. Бориса і Гліба та інших сучасних їм світських та релігійних діячів»².

Література, що прийшла на нашу землю з прийняттям християнства, сприяла творенню нашої власної оригінальної літератури, яка «розходилася спочатку в болгарських перекладах та переробках, дедалі більше перероблялась переписувачами і, обтираючись у повсякчасному вжитку, набирала дедалі виразніших місцевих ознак, одкидала одні деталі, приймала натомість інші й таким чином потроху входила органічною частиною в наше письменство»³.

Д. Чижевський відзначає, що перекладна література «дала надзвичайно багато для розвитку літератури оригінальної: мова, стиль, композиція, зміст останньої діставали численні продуктивні спонуки від перекладної літератури. Цей вплив був значний навіть у сфері народної поезії, оскільки про неї можна судити.

Дух перекладної літератури значною мірою був духом старохристиянським ...; специфічні «візантійські» впливи були, але не переважали»⁴.

У науковій картині світу прийнято поділяти релігійну літературу часів Київської Русі на «канонічну (правовірну) та апокрифи. До канонічної належать житія – житійні, агіографічні твори, присвячені подвижницькому життю святих. Вони перекладалися безпосередньо з грецьких оригіналів. ... Поступово виникли календарні житія, тобто розміщені за порядком днів пам'яті святих (Четї-мінеї, Синаксар чи Прологи). Поширеною на Русі була збірка менших житій на кожен день року з додатками повчальних оповідань під назвою «Пролог» («Синаксар», «Менологій»). Існували й некалендарні житія – патерики, де житія розташовані в алфавітному (азбучний патерик) чи географічному (Синайський патерик, Єгипетський патерик) порядку. Найбільшим здобутком цього жанру ... був Києво-Печерський патерик (початок XIII ст.), також географічний»⁵.

Ця видатна пам'ятка нашої культури, приєднуючись до Єгипетського, Синайського, Палестинського та інших отечників, засвідчує як

¹ Шуба О.В. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політичний аналіз). – К.: Крилиця, 1999. – 324 с. – С.65.

² Геромонах Макарій Симонопетрський. Життя святих, укладені на Святій Горі Афон. Синаксар. – Т. 1. Січень. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – С. 11.

³ Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995. – С. 77.

⁴ Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994. – С. 50.

⁵ Сліпушко О. Софія Київська. Українська література Середньовіччя: доба Київської Русі (X–XIII століття). – К., 2002. – С. 130–131.

приналежність «києво-руського християнства до всієї східнохристиянської традиції, так і неповторність, унікальність нашої святості».

Хоч яким складним для християнської культури України був період після татаро-монгольської навали XIII-XV ст., та і в цей час поволі, але невпинно тривало входження християнських цінностей в життя суспільства. Суттєвим досягненням агіографії цього відтинку часу був рукопис Києво-Печерського Патерика від 1462 року (т.зв. Касіянівська редакція). Відтепер житія печерських святих циркулюватимуть у народі саме у цій версії»⁶.

Розширення культурних контактів з Європою, глибинні зв'язки з православною грецькою традицією, поширення книгодрукування – все це, починаючи з XVI-XVII ст., сприяє входженню в українську духовну культуру нових житійних сюжетів.

Надзвичайно важливою постаттю в нашій культурі був святий Петро Могила (1596–1646 рр.) – палкий захисник православної віри, людина широкої ерудиції, інтелектуал з твердим характером та люблячим людей серцем. Його державницька та духовна діяльність сприяли поверненню Києву статусу центру всього православного населення як України, так і Польщі та Литви. Він був канонізований Української Православною Церквою у 1996 році, з нагоди 400-ліття від дня народження.

Святий Петро Могила «задумав, але не встиг реалізувати дві колосальні праці: *Життя святих* та перевидання виправленої слов'янської Біблії... Його задум з часом утілив монах київського Кирилівського монастиря Димитрій (в миру Данило Туптало) – згодом святий Димитрій Ростовський, який створив перше у нашій Церкві зібрання *Житій святих*, що назавжди стало настільною книгою віруючих»⁷.

Не можемо оминати увагою і ще одне надбання нашої духовної культури. Йдеться про 4-томне зібрання *житій* святих Філарета (Гумілевського), архієпископа Чернігівського. У названій праці він глибоко дослідив церковну історію та спадщину Отців Церкви.

Якщо перекинути місток у сучасність, то важливою подією в сучасній українській культурі став вихід *Житій святих*, укладених на Святій Горі Афон українською мовою. Український переклад, як зазначено у передмові до видання, «було розпочато з благословення людини, яка наочно нагадувала всім нам про присутність святості у нашому житті, – Блаженнішого Митрополита Київського та всієї України Володимира, світлій пам'яті якого ми присвячуємо це видання»⁸. Укладачем цього видання є ієромонах Макарій з монастиря Симонопетра на Афоні. «Життя святих – це саме Євангеліє, втілене в повсякденному житті. Усі ці Божі люди – чоловіки та жінки, поважні старці й енергійна молодь, навіть зовсім малі діти нехтували всім, щоб віднайти Христа. Вони крок за кроком ішли шляхом подвижництва.. Відтак, прославлені у лоні Церкви Самим Розіп'ятим Господом, вони освітлюють серця вірних, наче осяйні світила.

Тож зрозуміло, чому уважне читання Житій святих не менш важливе для віруючих, аніж читання Священних Писань Старого і Нового Заповітів, творів богоносних отців, Діянь та Правил святих Соборів»⁹, – відзначив Варфоломей, Божою милістю, архієпископ Константинополя, Нового Рима, Вселенський Патріарх.

У передмові до французького видання Синаксаря ігумен афонського монастиря Симонопетра, шановний старець архімандрит Еміліан (Вафідіс) відзначає, що «Життя святих – це не лише повернення уваги історичної науки до витоків Церкви; вивчення їх – не просто знайомство. Це наше залучення до життя та способу життя повсякчас тут присутнього друга Божого – такого, на якого його перетворила благодать Божа... Зрештою, для нас це певною мірою вступ до таїни та шлях до Первообразу, до якого здійснюються і любов, і пошана, і поклоніння наші»¹⁰.

У Синаксарі о. Макарія, укладеному на Святій Горі Афон, зокрема в його українському перекладі, враховано досвід видатних попередників, особливо в житіях святих Київської Русі.

⁶ Ієромонах Макарій Симонопетрський. Життя святих, укладені на Святій Горі Афон. Синаксар. – Т.1. Січень. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – С. 11.

⁷ Там само. – С. 261.

⁸ Там само. – С. 5.

⁹ Там само. – С. 7.

¹⁰ Там само. – С. 9.

В українському виданні значно розширено інформацію про життя тих святих, які жили і творили в Україні. Життя свт. Петра Могили, свт. Феофана Затворника, свт. Афанасія Мгарського, преп. Іони Київського та ін. були спеціально укладені для українського видання афонського Синаксаря. Крім того, у названий том увійшли нові відомості про православних святих таких країн, як Грузія, Британія та ін.

Архімандрит Києво-Печерської Лаври Варлаам Ясинський у передмові до видання *Житій святих* свт. Димитрія Ростовського звертаючись до читача, закликав: «Ти ж бо, благочестивий читачу, подякуй Богові в Трійці Святій єдиному, хваленому в святих Своїх, і тому, що уже зумів здійснити і друком видати книгу цю добро-потрібну житій, і описані в них праці та подвиги святих приймай люб'язно й користуйся, намагаю-

чись і собі наслідувати життя святих, і хай сподобишся за життя своє богоугодне до вписання у книгу життя вічного та ликостояння зі святими на небесах»¹¹.

Переконані, що ці слова архімандрита Варлаама можемо віднести й до *Синаксар*, що укладений на Святій Горі Афоні єромонахом Макарієм з монастиря Симонопетра. Адже життєписи знаменитих єпископів, патріархів, монахів, світських осіб, канонізованих Православною Церквою, без сумніву, важливий фрагмент нашої духовної культури. Житійна література завжди збагачувала віруючу людину, була певним зразком благочестя. Ці твори відкривають нові смисли, живлять допитливу думку, подають приклади втілення найвищих чеснот у житті святих, спонукають до самозаглиблення та самовдосконалення.

References

1. Shuba O. (1999) Religion in ethnonational development of Ukraine (political analysis). – K. [in Ukrainian].
2. Hieromonk Makarios Symonopetrskyy (2014) Lives of the Saints concluded on the Holy Mount Athos. Synaksar. – Vol.1. January. – K. [in Ukrainian].
3. Efremov S. (1995) History of Ukrainian Writers. – K. [in Ukrainian].
4. Chizhevsky D. (1994) History of Ukrainian literature. – Ternopil, [in Ukrainian].
5. Slipushko O. (2002) Sophia of Kyiv. Medieval Ukrainian Literature: the Kyiv Rus epoch (10th–13th centuries). – K. [in Ukrainian].
6. Hieromonk Makarios Symonopetrskyy (2016) Lives of the Saints concluded on the Holy Mount Athos. Synaksar. – Vol.2. February. – K. [in Ukrainian].

¹¹ Там само.– С. 14.